

О. В. Петухова,
аспірант кафедри філософії, теорії та історії державного управління,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

КОНСОЛІДАЦІЯ: СУТНІСТЬ І ВИДИ

О. Petukhova,
postgraduate student, National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine

CONSOLIDATION: DEFINITIONS AND TYPES

У статті проаналізовано визначення та параметри розуміння феномену консолідації. Розмежовано зміст таких понять, як "консолідація", "солідарність", "соборність". Сформульовані важливі узагальнення щодо особливостей та характеристик окремих видів консолідації.

The article analyzes the definition and understanding of the phenomenon of consolidation. Differentiated content related concepts. Formulated important generalizations about the features and characteristics of certain types of consolidation, required for association in the country and building a strong state.

*Ключові слова: консолідація, соборність, солідарність, соціальна згуртованість.
Key words: consolidation, unity, solidarity and social cohesion.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Держава як організаційна форма суспільного життя завжди діє в межах певних ідеологічних підтекстів, настанов або мотивацій. Про ефективність державного управління можливо говорити в тому разі, коли успішно відбувається консолідація соціальних груп навколо досягнення життєво важливих державних цілей, тобто консолідація є вирішальними фактором самозбереження нації, що інтегрує народ і державу. У практичному плані національна консолідація у цей відповідальний для держави час має набути динамічного розвитку в складному процесі національного державотворення, що і спонукає до дослідження цієї проблеми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вітчизняних науковців, які вивчають процес консолідації українського суспільства, необхідно назвати праці: О. Оржель, Ю. Опалька, Г. Луцишиної, А. Колодій, В. Городяненка, І. Лопушинського, В. Крисаченка, М. Пірен, Р. Шпорлюка, Л. Чупрія. У роботах зазначених авторів наголошується на важливості консолідації суспільства як важливого шляху підтримки української державності, як провідної мети сучасної національної політики.

Зокрема, у працях М. Пірен розглядається проблема формування і об'єднання політичної еліти, її вагомій ролі в процесах консолідації суспільства; О. Оржель висвітлює недоліки в чинних підходах до консолідації українського суспільства та визначає шляхи їх подолання; І. Лопушинський зауважує, що сьогодні ми повинні максимально виявити та врахувати всі типові помилки

колишньої влади, яких вона припускалася під час своїх спроб консолідації українського народу, з'ясовує визначальну роль рідної мови в цьому процесі.

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Незважаючи на велику кількість публікацій з теми дослідження, залишаються нез'ясованими особливості сутності консолідації та її окремих видів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є уточнення та чітке розмежування змісту понять "консолідація", "соборність", "солідарність" та визначення видів консолідації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток будь-якої нації залежить від того, наскільки суспільство є національно консолідованим.

Термін "консолідація" означає об'єднання, згуртованість, спільність окремих осіб, груп, організацій та спільнот з метою посилення боротьби для досягнення загальної мети [4; 5].

Крім того, консолідація — це один із важливих засобів систематизації законодавства [6]. Деякі автори зауважують, що консолідація є самостійним логіко-гносеологічним та ієрархічним видом систематизації нормативно-правових актів, що можуть об'єднуватися за інституціональною та галузевою ознакою [7, с. 5].

У соціально-педагогічному словнику консолідація трактується як вид об'єднувачих процесів, злиття близьких за мовою і культурою етносів у більш великі спільно-

ти, налагодження між ними соціально-економічних та культурно побутових зв'язків [8, с. 116]. У Політичній енциклопедії консолідація визначається як процес об'єднання, зміцнення єдності й згуртованості соціальних і політичних сил з метою ефективного вирішення загальних завдань [9]; в Економічній енциклопедії консолідацію подано як об'єднання навколо певної великої ідеї або реалізації певної програми [10].

У політико-владних та державотворчих процесах термін "консолідація" розглядається як різновид об'єднувачих процесів за умов досягнення суспільного консенсусу, що формується та утверджується засобами політичного правління та інтеграцією соціуму.

Практика формування механізмів консолідації являє собою складний і суперечливий процес взаємовідносин суспільних інститутів і інститутів держави. Непогодженість у діях громадянського суспільства і держави є показниками їх занепаду. При цьому посередницька роль інститутів громадянського суспільства перебуває в системі відносин "приватне життя — інститути держави" [11].

Отже, консолідація це:

інтегратор об'єднувачих процесів серед груп, спільнот, компаній, інституцій, влади та держави.

Консолідація має на меті зміцнення позицій та ідеологем, покращення економічного стану та властивостей системи відносин у суспільстві, нації, державі, тощо та переважно орієнтується на довгострокові цілі.

Сучасні вітчизняні дослідники розглядають консолідацію як багатопланове та складне поняття. Наведено деякі з них:

- вид об'єднувачих етнічних процесів (М. Пірен);
- головне соціально-політичне завдання розвитку соціуму, діяльності владних структур, політичної системи (Б. Дем'яненко);
- позитивна і перспективна форма організації (Р. Пилявець, Г. Луцишин);
- взаємодія і згода соціальних груп (М. Горшкова);
- самостійне завдання (В. Навроцький);
- чинник ефективних соціальних дій, що потребує колективного розуму, колективної наснаги, стратегічної мети (М. Степико).

Слід зазначити, що всі ці визначення розглядають консолідацію в двох іпостасях: як процес (дію) або водночас як і результат дії, що залежить від вибраних засобів, методів, здатних порушити цей процес.

Як об'єднувачий процес суспільства, консолідація розпочалася ще в родинно-племінних територіальних групах та поширюється зараз у сучасних етнічних спільнотах як соціально-економічна та побутово-культурна спільність.

У процесі консолідації, спрямованої на зміцнення суспільства, як зазначають дослідники, необхідно акцентувати увагу на таких аспектах: родинне виховання; державна політика; освіта та професійна підготовка людського капіталу країни; адаптація соціальних диференціацій соціуму; співіснування міжнаціональних та міжконфесійних відмінностей; довіра як шлях стабілізації соціуму.

Крім того, консолідація суспільства виступає запорукою єдності державного організму, спроможна виконувати державотворче завдання — зберегти, примножити ідеї соборності та державотворення.

Орієнтація держави на ідеальну комунікативну спільноту реалізує її конституційний обов'язок солідарності, яка, у свою чергу не визнає тиску або примусу. Консолідує ідеологія сповідує свою державу, обороноздатність, загальні для всіх цінності, соціальний захист.

Консолідація як рушійна сила з її головним інструментом — інформацією здатна концептуалізувати та інтегрувати суспільну думку. Інакше кажучи, консолідація запускає процес реалізації суспільної волі як процесу взаємодії державної ідеології та ментальності суспільства.

Поряд з тим, консолідація в державі як процес — це передусім спільна діяльність органів влади та інституційних структур громадянського суспільства, що здатна створити впорядкованість і стійкість країни і при цьому отримує системний та правовий статус.

Консолідація як результат — це згода, заснована на довірі й солідарності поглядів, спільних зусиль громадян, держави, політичних та громадських організацій.

У державному управлінні неможливо усвідомити роль процесу консолідації без визначення й уточнення понятійного апарату.

Слід зазначити, що в сучасному науковому лексиконі в процесі дослідження цієї проблематики широкого вжитку набули такі терміни, як: "консолідація", "солідарність", "соборність".

"Консолідація" і "солідарність" — це однокореневі споріднені слова, походять від латинського слова "solidus", що перекладається "грунтовно", "без пороженч". Ці два поняття мають в своїй семантичній основі ознаки явищ або предметів, що несуть у собі міць.

Ідея соціальної солідарності як соціального стану єдності спільних інтересів, властива людству протягом усієї його історії. Однак вважається, що солідарність і солідаризм — це явища різного порядку.

Слово "солідаризм" французького походження і означає — спільність інтересів та одностайність дій, єдність, взаємозалежність, спільна відповідальність. У науковий обіг цей термін у XIX ст. увів П'єр Леру (Франція), вивчався філософами й науковцями Ш. Жідом, Ш.-А. Бугле, Е. Дюркгеймом, Ш. Рістом, Л. Буржуа.

За визначенням Г. Пеша, солідаризм — це цілісна соціальна система від родини до держави, що знаходить свій вияв у добробуті народу.

Г. Гінс розглядав солідаризм як вчення про державний устрій та суспільство і вважав, що ідея солідаризму стане головною ідеєю XX ст.

Солідаризм у сучасній науці розглядається як політична ідеологія, філософське вчення, соціальна технологія з її управлінською практикою, базується на ідеї загального блага, солідарних узгоджених інтересах, сприяє побудові соціальної системи, де її члени володіють правовими можливостями, інтереси яких можуть бути консолідовані й солідаризовані для досягнення консенсусної мети (спільного блага) [12, с. 10].

Важливим також є те, що солідаризм розглядається як своєрідна стратегія мобілізації соціуму в період серйозних криз або загроз і різко підвищує мобілізаційні можливості соціуму та його ефективність за рахунок спільних інтересів і погоджених дій [13, с. 5].

Інакше кажучи, не може існувати суспільство без солідаризму, оскільки жодна людина не є самодостатнім членом соціальної організації і особистістю стає тільки в суспільстві [14, с. 62].

Власне, до ідеї солідарності належать: співвідношення соціальної справедливості й узгодження інтересів, норм, цінностей, правил взаємодії з іншими людьми.

Походження солідарності пояснюється прагненням людства до самозбереження та виникненням держави (Т.Гоббс), суспільство виступає носієм економічної солідарності, має могутній ресурсний потенціал розбудови своєї держави (Ш.Жід, Леольд фон Візе). Держава ж є "досконалим союзом", оскільки солідарність — це прагнення до спілкування з подібними собі (Гроцій); закон функціонування суспільства, у якому норма солідарності вважається вищою за державу (Л.Буржуа).

Тема людської загальної згоди та соціальної солідарності була у полі зору соціолога Е.Дюркгейма. Він розумів, що згуртована група приймає рішення та діє відмінно, ніж її роз'єднані члени, і визнає суспільство як факт існуючої консолідації співіснування. Солідарність це — необхідна умова для соціальних трансформацій та змін.

У своїх міркуваннях Е.Дюркгейм пов'язував розвиток морального хаосу в суспільстві зі стрімкими змінами традиційних цінностей, відводив державі провідну роль у забезпеченні порядку та регуляції суспільних процесів.

Таким чином, під солідарністю, з одного боку, розуміється гармонійне поєднання суспільного та особистого інтересів, добровільне служіння індивіда спільному благу [15]; а з другого — певний вектор руху в історичному процесі [16, с. 78].

За всього розмаїття підходів до проблеми доцільно говорити про те, що консолідація головним чином — це взаємодія й згода соціальних груп, водночас як солідаризація — це єднання індивідів усередині соціальних груп і створених ними структур, їхня самоідентифікація у формі усвідомлення належності до певного співтовариства [17, с. 222]. При цьому солідарність існує споконвіку, а солідаризм притаманний системі національного господарства й організації суспільних відносин у державному масштабі.

Доходимо висновку, що солідарність — це вічний моральний та універсальний принцип існування суспільства, керується узгодженням та не визнає насильства, особливо яскраво виявляється в кризові періоди. Солідаризм має тенденції до змін, еволюціонує та змінюється.

Історично ідея державності пов'язана з ідеєю соборності як принципом спільності між людьми та їх територіальної єдності.

Політологічний словник визначає соборність як консолідацію споріднених ідеологічних та суспільно-політичних рухів на певних об'єднаних засадах.

Термін "соборність" у науковій літературі почав вживатися в середині XIX ст., введений російським християнським філософом О.Хом'яковим з принципу соборності Православної Церкви. Існує думка, що слово "соборність" вживалося ще за часи Київської Русі зі змістом "цілісний", "єдиний".

Нового дихання соборність України набуває в середині XIX — на початку XX ст.: українофільство Кирило-Мефодіївського товариства, "Руська трійця", ідеї Т.Шевченка, М.Драгоманова, В.Антоновича, М.Грушевського, діяльність громад, українських національно-демократичних партій, Центральної Ради, Української Народної Республіки [18].

У новітню епоху під час становлення національної державності термін "соборність" почали використовувати у зв'язку з етнопонаціональними консолідуючими процесами у значенні "об'єднаний", "неподільний".

Тлумачний словник дає визначення соборності як морально-філософського і соціального принципу, що єднає індивідуальне і загальне або має на увазі єдність усіх територій у державі [19]. Соборність також уживається як синонім до національної і державної єдності [20, с. 120].

За визначенням Р.Пилявця, соборність це:

— духовний принцип з природним потягом народу до єдності, спрямований на консолідацію всіх верств суспільства для досягнення загальнонаціональних цілей;

— символ єднання між людьми, водночас може виступати як ідея, принцип, явище чи стан.

Консолідація — це основа для зміцнення соборності, ідеал, до якого слід прагнути спільноті. Сукупна соборність людей та території, на думку Р. Пилявця, утворює соборність України [21, с. 74—79].

Отже, доходимо висновку, що саме консолідація суспільства виступає запорукою єдності державного організму, спроможна виконувати державотворче завдання зберегти та примножити ідеї соборності та державотворення.

У науковій літературі зазвичай розрізняють консолідацію політичну, соціальну, національну, етнічну (М. Антипкін, І. Іванов, Н. Великая, І. Куць, Г. Луцишин, М. Мадін, Є. Магда, О. Пашкова, С. Рогачев, І. Хинтба, Е. Терешина та ін.)

"Консолідація політична" являє собою об'єднаний процес, результатом якого досягається консенсус у розв'язанні нагальних проблем, що змушує політичних акторів пристосовуватися або ототожнювати себе з новими умовами існування. Як трансформаційна форма політична консолідація покликана змінювати саму політичну систему з її соціальними державними і недержавними відносинами та політичним життям.

На думку науковців, політично консолідуватися можуть члени суспільства з різною етнічною, конфесійною належністю, нерівним соціальним і культурним становищем, діяльність яких може бути спрямована як на підтримку існуючої політичної системи, так і на її трансформацію. Трансформаційні процеси завжди перетворюють суб'єктів консолідації через нові політичні й соціально-економічні обставини.

І. Хинтба зауважує, що політична консолідація відбувається на психологічному, інституціональному й процедурному рівнях. Аналізуючи певний масив літератури з даного питання на наш погляд, всі види консолідації цього універсального процесу в державі відбуваються на цих трьох рівнях. У такому підході налагодити спільну згоду можливо лише на довірі, співробітництві, єдності поглядів діючих політичних акторів.

Проте в державі триває нескінченний процес реформування державного управління з частковою розбалансованістю ключових її компонентів: соціальної структури, політичної й ідеологічної систем.

Політичний аспект консолідації містить такі показники: оптимальність державного устрою (баланс між централізацією та децентралізацією); реальна забезпеченість прав національних та інших меншин, їх представленість у владі; демократичні відносини між владою та суспільством, захищеність громадянських прав і політичних свобод [22].

На наше глибоке переконання, сьогодні неврахування суспільної волі та інтересів громадян стає вкрай небезпечним. Це вже призвело до соціально-політичної кризи в державі, сприяє самоорганізації суспільства з негативними настроями та провокує подальшу дезінтеграцію.

Політична консолідація в Україні досяжна тільки у разі створення єдиного простору людської взаємодії для всіх сегментів суспільства.

У науковій літературі також використовуються терміни "соціальна консолідація" та "соціальна згуртованість", у яких закладені спільні ознаки.

За визначенням А.Колота, соціальна згуртованість — це:

- властивість суспільства, соціальних організацій і груп, які об'єднані загальною батьківщиною, історією, загальними цілями розвитку;
- фундамент громадянського суспільства;
- всеохоплюючий інструмент досягнення економічних, соціальних цілей.

Саме у ході формування соціальної згуртованості досягається консолідація в суспільстві, людина відчуває солідарність і свою належність до соціуму [23, с. 11—19].

Соціальна згуртованість у контексті політики Європейського Союзу — це насамперед пріоритетна мета; мірило політики; засіб економічного розвитку здатний забезпечувати благополуччя всіх членів суспільства, зменшувати диспропорції в розвитку суспільства, уникати маргіналізації людей [24, с. 37—42].

На практиці консолідоване суспільство неможливе без загальної мети, спільного інтересу, єдності дій, тобто соціальна консолідація в державі являє собою об'єднання громадян країни виходячи із ментальної та ціннісної згоди з приводу розуміння назрілих загальнозначущих проблем та їх рішень.

При цьому слід ураховувати, що процес консолідації суспільства може мати різні ідеологічні та соціально-політичні мотиви від образів зовнішнього або внутрішнього ворога, протестного руху до єдності в загальнонаціональній ідеї.

Суспільство і особистість неподільно пов'язані один з одним. Разом вони проходять творчий історичний процес становлення і прагнуть зберегти в практичному застосуванні кращі традиції минулого. Оскільки держава передусім є організацією, то її невід'ємним завданням є стимулювання й регулювання спільності громадян, виховування почуття солідарності в ім'я об'єднання суспільства і країни.

Словник лінгвістичних термінів визначає національну консолідацію як історичний процес формування й

розвитку нації, передумовою якої служить наявність етнічної і мовної основи, території, культурних, побутових та інших зв'язків [25].

Отже, на наш погляд, поняття національної консолідації охоплює консолідацію політичну та соціальну. Консолідація національна — це макрорівень соціальних процесів консолідації, тобто, консолідація національна — це компліментарність (інтеграція) різних соціальних груп, етносів у державі, що становлять єдиний цілісний соціальний організм і захищені громадянськими правами та політичною свободою. Національна консолідація не обов'язково розуміється як однотайність, але слугує передумовою запобігання соціальних конфліктів.

Консолідація політична — це об'єднання зусиль державних структур, політичних, громадських організацій та єднання громадян з приводу довгострокових стратегій розвитку держави та їх реалізації.

Розрізняють міжетнічну та етнічну консолідацію як внутрішню згуртованість самостійних етносів і єднання їх у групу в складі етнічної спільноти. Така консолідація відбувається на культурному підґрунті за сприянням споріднених мов.

О. Антонюк виокремлює консолідацію етнічну, міжетнічну та внутрішньоетнічну. Консолідація етнічна — це вид об'єднувальних етнічних процесів. Міжетнічна консолідація — злиття кількох близьких за мовою та культурою раніше самостійних етносів у нове збільшене етнічне утворення; внутрішньоетнічна консолідація — соціальне згуртування всередині етнічної спільноти в умовах нівелюванню розбіжності в рамках присутніх груп [26, с. 404].

Такі поняття, як "консолідація політична", "консолідація національна", "консолідація етнічна" фактично сконцентрували та кодифікували весь досвід організації соціуму, взаємозв'язків його структур. Тому серед науковців останнім часом значного поширення набув пошук можливостей удосконалення системи державного управління, спираючись на ці різновиди консолідації суспільства.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження багатогранного поняття "консолідація" слід зазначити, що в діапазоні його різновидів науковці розрізняють ще такі види: територіальну, суспільну, політичного режиму, демократичну, ціннісну, влади, еліти, громадську, ситуативну (фрагментарну) консолідацію (К. Жуков, Г. Луцишин, О. Новакова, Л. Приймак, Є. Риженко, М. Степико, Дж. Хіглі та ін.).

ВИСНОВКИ

1. Сучасні вітчизняні дослідники розглядають консолідацію як багатопланове та складне поняття, усвідомлюють його як процес (дію) й водночас як і результат дії. Сутність консолідації полягає в тому, що консолідація: поширює ідею; має циклічний характер; створює умови для зміцнення позицій суверенітету та незалежності в державі; виступає чинником систематизації законодавства та системи управління; активізує вдосконалення організаційних форм та комунікації в системі відносин "суспільство — нація — держава" тощо.

2. У державі феномен консолідації як процес відіграє значну роль у втіленні довгострокових об'єднаних процесів серед груп, спільнот, компаній, інституцій,

влади та держави. Завдяки йому відбувається спільна діяльність органів влади та інституційних структур громадянського суспільства, а впорядкованість і стабільність у країні набуває системного та правового статусу.

3. У сучасному науковому лексиконі в процесі дослідження зазначеної проблематики широкого вжитку набули такі терміни, як "консолідація", "солідарність", "соборність". Риторика моралі, взаємних почуттів та ціннісних орієнтацій присутня прямо чи опосередковано в усіх трьох цих поняттях. Проте саме консолідація суспільства виступає запорукою єдності державного організму, спроможна виконувати державотворче завдання зберегти та примножити ідеї соборності й державотворення, зменшити дисбаланс суспільних інтересів.

4. Аналіз наукової літератури дав змогу виокремити такі основні види консолідації: національну, політичну, соціальну, етнічну, територіальну, суспільну, політичного режиму, демократичну, ціннісну, влади, еліти, громадську, ситуативну (фрагментарну).

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

На сьогодні ще малодослідженим та недостатньо систематизованим на теоретичному рівні залишається класифікація видів консолідації суспільства, що і є, на нашу думку, перспективним напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Пірен М. Проблеми формування сучасної української еліти / М. Пірен // Соціальна психологія. — К., 2004. — № 2 (4). — С. 38—48.
2. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду) / О. Оржель // Вісник НАДУ. — К., 2012. — № 2. — С. 28—38.
3. Лопушинський І.П. Рідна мова як важливий чинник консолідації української нації [Електронний ресурс] / І.П. Лопушинський. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05lipkun.pdf>
4. Викисловарь [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>
5. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/42/53402/284374.html>
6. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eslovnyk.com/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
7. Меленко С.Г. Консолідація як вид систематизації нормативно-правових актів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Сергій Григорович Меленко. — К., 2002. — 19 с.
8. Соціально-педагогічний словник / за ред. В.В. Радула. — К.: "ЕксОб", 2004. — 304 с.
9. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парлам. вид-во, 2011. — 808 с.
10. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ridnamova.org/Ekonomichna_entsyklopediya/13/?&page=3&word=
11. Щукина О.С. Факторы процесса консолидации гражданского общества: автореф. [Электронный ресурс] / О.С. Щукина. — Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/factory-protsessakonsolidatsii-grazhdanskogo-obshchestva#ixzz3MtzQ11SR>.
12. Окара А. Социальная солидарность как основа нового "миростроительного" проекта / А. Окара // Идеология и философия солидаризма: материалы науч. семинара. — М.: Науч. эксперт, 2010. — Вып. № 9. — 128 с.
13. Гай-Нижник П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні / П. Гай-Нижник // Гілея: наук. вісн. зб. наук. пр. / голов. ред. В.М. Вашкевич. — К., 2011. — Вып. 44. — 784 с.
14. Кара-Мурза С. Представленный образ мира солидаризма имеет мало отношения к реальности / С. Кара-Мурза // Идеология и философия солидаризма: материалы науч. семинара. — М.: Науч. эксперт, 2010. — Вып. № 9. — 128 с.
15. Моїсєєва Н.І. Ментальність і місцеве самоврядування: взаємозв'язок, проблеми, протиріччя: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Н.І. Моїсєєва. — Х., 2001. — 170 с.
16. Межуев В. Солидарность как утопия / В. Межуев // Идеология и философия солидаризма: материалы науч. семинара. — М.: Науч. эксперт, 2010. — Вып. № 9. — 128 с.
17. Социальные факторы консолидации Российского общества: социологическое измерение / Под ред. чл.-кор. РАН М. К. Горшкова. — М.: Новый хронограф, 2010. — 256 с.
18. Політологічний словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://subject.com.ua/political/dict/1213.html>
19. Тлумачний словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eslovnyk.com/%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>
20. Консолідація українського суспільства: сучасний стан, проблеми та перспективи: матеріали засідання круглого столу / за ред. А.В. Мальгіна; Регіон. Філі. НІСД в м. Сімферополі. — Сімферополь: СФ НІСД, 2005. — 168 с. — (Серія додатків до наукового журналу "Кримський Архів").
21. Пилявец Р.І. Соборність: ідея, явище, проблема / Р.І. Пилявец // Гілея: наук. вісн.: зб. наук. пр. — К., 2013. — Вып. 68. — С. 74—79.
22. Санченко А. Процес національної консолідації в умовах відновлення незалежності української державності [Електронний ресурс] / А. Санченко. — Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=2058>
23. Колот А.М. Соціальна згуртованість як доктрина забезпечення стійкості розвитку суспільства в умовах глобальних викликів [Електронний ресурс] / А.М. Колот // Україна: аспекти праці: наук.-екон. та сусп.-політ. журн. — 2009. — № 7. — С. 11—19.
24. Вітте Л. Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / Лотар Вітте; Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіон. представництво в Україні та Білорусі. — К.: Заповіт, 2006. — 44 с.

25. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://lingvistics_dictionary.academic.ru/2269/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F

26. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. Вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005. — 792 с.

References:

1. Piren, M. (2004), "Problems formation of modern Ukrainian elite", *Sotsial'na psykholohiia*, vol. 2 (4), pp. 38—48.

2. Orzhel', O. (2012), "Consolidation of Ukrainian society on the basis of the national idea, prospects and constraints (in terms of European experience)", *Visnyk NADU*, vol. 2, pp. 28—38.

3. Lopushyns'kyj, I. P. (2012), "Native language as an important factor of the Ukrainian nation", available at: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/phil/05lipkun.pdf> (Accessed December 28, 2014).

4. Vykyslovar', available at: <http://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F> (Accessed December 28, 2014).

5. Slovník inšomovnykh sliv Mel'nychuka, available at: <http://slovopedia.org.ua/42/53402/284374.html> (Accessed December 28, 2014).

6. Tlumachnyj slovník ukrains'koi movy, available at: <http://eslovník.com/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (Accessed December 28, 2014).

7. Melenko, S.H. (2002), "Consolidation as a kind of systematization of legal acts" Abstract of Ph.D. Thesis, Global legal, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

8. Radula, V.V. (2004), *Sotsial'no-pedahohichnyj slovník [Social and Pedagogical Dictionary]*, EksOb, Kyiv, Ukraine.

9. Levenets', Yu. and Shapoval, Yu. (2011), *Politychna entsyklopediia [Political encyclopedia]*, Parlaments'ke vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine.

10. Ekonomichna entsyklopediia, available at: http://ridnamova.org/Ekonomichna_entsyklopediya/13/?&page=3&word= (Accessed December 28, 2014).

11. Schukyna, O.S. (2011), "Factors of the consolidation process of civil society" Abstract of Ph.D. Thesis, philosophical sciences, Tomsk State University, Tomsk, Russia, available at: <http://www.dissercat.com/content/factory-protsesta-konsolidatsii-grazhdanskogo-obshchestva#ixzz3MtzQ11SR> (Accessed December 28, 2014).

12. Okara, A. (2010), "Social Solidarity As the foundation of the new "peacebuilding" project", *Ydeolohiia y fylosofiia solydaryzma. Materyaly nauchnoho semynara [The ideology and philosophy of solidarity. Materials Science Seminar]*, Nauchnyj ekspert, Moscow Russia, vol. 9, p. 128.

13. Haj-Nyzhnyk, P. (2011), "Solidarism as a socio-political concept, sketch the history of Europe and Ukraine", *Hileia: naukovyj visnyk*, vol. 44, p. 784.

14. Kara-Murza, S. (2010), "The presented image of the world of solidarity has little relation to reality", *Ydeolohiia y fylosofiia solydaryzma. Materyaly nauchnoho semynara [The ideology and philosophy of solidarity. Materials Science Seminar]*, Nauchnyj ekspert, Moscow Russia, vol. 9, p. 128.

15. Moisieieva, N.I. (2001), "Mentality and local government: the relationship, problems and contradictions", Abstract of Ph.D. dissertation, philosophy of science, Kharkiv State. Technical University of Agriculture, Kharkiv, Ukraine.

16. Mezhev, V. (2010), "Solidarity as a utopia", *Ydeolohiia y fylosofiia solydaryzma. Materyaly nauchnoho semynara [The ideology and philosophy of solidarity. Materials Science Seminar]*, Nauchnyj ekspert, Moscow, Russia, vol. 9, p. 128.

17. Horshkova, M.K. (2010), *Sotsyal'nye faktory konsolydatsyy Rossyjskoho obschestva: sotsyolohyckoe yzmerenye [Social factors consolidation of Russian society: sociological dimension]*, Novyj khronohraf, Moscow, Russia.

18. Politolohichnyj slovník, available at: <http://subject.com.ua/political/dict/1213.html> (Accessed December 29, 2014).

19. Tlumachnyj slovník, available at: <http://eslovník.com/%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/> (Accessed December 29, 2014).

20. Mal'hin, A.V. (2005), "Consolidation of Ukrainian society: current state, problems and prospects", *Materialy zasidannia kruhloho stolu [Materials roundtable]*, NISS, Simferopol, Ukraine, p. 168.

21. Pyliavets', R.I. (2013), "Unity: the idea of the phenomenon, the problem", *Hileia: naukovyj visnyk*, vol. 68, pp. 74—79.

22. Sanchenko, A. (2010), "The process of national consolidation in the restoration of independence of Ukrainian statehood", vol. 2(35), available at: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=2058&number=76&category=5> (Accessed December 28, 2014).

23. Kolot, A.M. (2009), "Social cohesion as a doctrine to ensure the stability of society in terms of global challenges", *Pratsia*, [Online], vol. 7, pp. 11—19.

24. Vitte, L. (2006), *Yevropejs'ka sotsial'na model' i sotsial'na zghurtovanist': iaku rol' vidihraie YES? [European social model and social cohesion: the role played by the EU?]*, Zapovit, Kyiv, Ukraine.

25. Zherybylo, T.V., *Slovar' lnhvystyckyykh termynov [Dictionaries lnhvystyckyykh termynov]*, available at: http://lingvistics_dictionary.academic.ru/2269/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F (Accessed December 28, 2014).

26. Holovatyj, M.F. and Antonjuk, O.V. (2005), *Politolohichnyj slovník [Political Science Dictionary]*, AIDP, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2015 р.